

УДК 35.07

Г.І. Хімичева, доктор технічних наук, професор,
М.А. Зенкін, доктор технічних наук, професор,
С.П. Филь

АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ ЗАСТОСУВАННЯ СТАНДАРТІВ ISO 9001:2015 ТА ISO/IEC 27000:2009 В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті проаналізовано передумови застосування стандартів ISO 9001:2015 та ISO/IEC 27000:2009 в органах державного управління інтелектуальної власності.

Ключові слова: система управління якістю, система управління інформаційною безпекою, органи державного управління інтелектуальної власності, стандарт.

В статье проанализированы предпосылки применения стандартов ISO 9001:2015 и ISO/IEC 27000:2009 в органах государственного управления интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: система менеджмента качества, система управления информационной безопасностью, органы государственного управления интеллектуальной собственности, стандарт.

In the paper the preconditions for the application of ISO 9001:2015 and ISO/IEC 27000:2009 in government intellectual property are analyzed.

Keywords: system of quality management, system of an information security management, the state administration of intellectual property, standard.

Розвиток інтелектуальної власності створює сприятливе середовище для технологічних інновацій та художньої творчості, що, у свою чергу, заохочує інвестиції, полегшує трансфер технологій, у результаті чого збільшується асортимент товарів і послуг, підвищується їхня якість, з'являються нові можливості для розвитку особистості.

Особливість інтелектуальної власності полягає в тому, що вона охоплює сукупність галузей економіки і видів суспільної діяльності, які не беруть безпосередньої участі у створенні матеріальних благ. Ці галузі виробляють унікальний продукт – інтелектуальний. Саме такий продукт є одним з основних і необхідних елементів розвитку суспільства і прогресу людства загалом.

Державна система правової охорони та захисту інтелектуальної власності спрямована на використання продукту інтелектуальної діяльності як стратегічного ресурсу в системі формування національного багатства та підвищення конкурентоспроможності економіки нашої країни, прискорення інноваційного розвитку та інтеграції України в міжнародний економічний простір.

Реалізація державної політики у сфері інтелектуальної власності щодо набуття, здійснення та захисту прав інтелектуальної власності здійснюється чітким механізмом управління органами державного управління інтелектуальної власності. Для застосування такого механізму слід, розробляючи його, дотримуватися вимог

стандартів щодо впровадження інтегрованої системи управління якістю та інформаційною безпекою.

Необхідність запровадження системи управління якістю (далі – СУЯ) в органах державного управління інтелектуальної власності зумовлена: недостатньою орієнтованістю діяльності органів на задоволення потреб суб'єктів права інтелектуальної власності; недостатньою якістю значної кількості послуг, що надаються органами; потребою в здійсненні додаткових заходів щодо запобігання проявам корупції серед посадових осіб, уповноважених на виконання функцій держави тощо.

Важливе значення також має впровадження системи управління інформаційною безпекою (далі – СУІБ) в органах державного управління інтелектуальної власності. Переваги використання такої системи організаціями дозволяють запобігати загрозам безпеки, забезпечити надійний захист від протиправних посягань, не допускати розкрадання фінансових коштів, не допускати розголошення, втрату, виток, перекручування та знищення службової інформації, забезпечувати нормальне функціонування всіх структурних підрозділів.

Актуальність дослідження полягає в аналізі вимог запровадження інтегрованої системи управління якістю та інформаційною безпекою в органах державного управління інтелектуальної власності відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO 9001:2015 та ISO/IEC 27000:2009.

Серед вагомих наукових досліджень учених щодо реформування інституційної бази у сфері інтелектуальної власності можна виділити дослідження Г.О. Андрощука, О.Ф. Дорошенка, М.В. Ковіню, А.Г. Жарінову, О.П. Орлюк, В.І. Нежиборця, Н.М. Мироненка, М.В. Паладія, А.В. Чукаєву, С.В. Ващенко, Г.В. Корчевного, І.Г. Запорожець, О.Ш. Чомахашвілі, О.М. Головкову, І.О. Личенка, Ф.О. Кіріленка та ін.

Велику увагу науковці звертали на питання впровадження в органах державної влади України СУЯ за вимогами міжнародного стандарту ISO 9001 такі, як Л.М. Віткін, Т.В. Маматова, О.Н. Ярмиш, Г.В. Олексюк, В. Новіков, О. Никитюк, О. Ткачова, А. Чопенко, І.Ю. Вернигор, В.М. Сороко, М.І. Лахижа, О.І. Черчатий, К.І. Перебийніс та ін.

Розвиток СУЯ в державних органах інтелектуальної власності досліджували С.П. Мосов, А.С. Кравець, А.С. Ромашко, О.В. Литвин, В.М. Шишкін та ін.

У своїх наукових працях вивчали питання формування інформаційної безпеки відповідно до вимог стандарту ISO/IEC 27000:2009 такі науковці: В. Ситніченко, Г. Кісельова, Є. Стоякін, С.Ю. Шевченко, О.Г.Горяна, І.Р. Березовська та ін.

Слід зауважити про відсутність досліджень вченими питання щодо застосування стандарту ISO/IEC 27000:2009 в органах державного управління інтелектуальної власності.

Враховуючи фрагментарні наукові дослідження питання впровадження інтегрованої системи управління якістю та інформаційною безпекою в органах державного управління інтелектуальної власності, а також його актуальність, це питання потребує подальшого наукового аналізу.

Метою цієї статті є аналіз передумов застосування стандартів ISO 9001:2015 та ISO/IEC 27000:2009 в органах державного управління інтелектуальної власності.

Відповідно до Указу Президента України “Питання Державної служби інтелектуальної власності України” від 08.10.2013 р. № 549/2013 діяльність Державної служби

інтелектуальної власності України (далі – Державна служба) координується і спрямовується Кабінетом Міністрів України через Міністра економічного розвитку і торгівлі України [1]. Основними завданнями цього Міністерства є формування та реалізація державної політики економічного і соціального розвитку, цінової, інвестиційної, зовнішньоекономічної політики, державної політики у сферах торгівлі, інтелектуальної власності, державної регіональної політики, державної політики з питань розвитку підприємництва, технічного регулювання та захисту прав споживачів.

Згідно з положенням про Державну службу, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2014 р. № 658, Державна служба є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності [2].

До сфери управління Державної служби входять: Державне підприємство “Український інститут інтелектуальної власності” (далі – Укрпатент), що здійснює експертизу заявок на об’єкти промислової власності (до його складу входить відділення інновацій “Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг”); Державна організація “Українське агентство з авторських і суміжних прав”, що здійснює управління правами авторів; Державне підприємство “Інтелзахист”, що виконує функцію видачі контрольних марок для маркування примірників окремих об’єктів авторського права та суміжних прав.

Зауважимо той факт, що органи державного управління інтелектуальної власності є органами публічної влади й вони у своїй діяльності для задоволення потреб як фізичних, так і юридичних осіб надають платні адміністративні послуги, які пов’язані з набуттям, використанням, передачею та захистом майнових прав на об’єкти права інтелектуальної власності.

Впроваджена СУЯ в органах державного управління інтелектуальної власності допомагає чітко встановити: перелік послуг, які надаються суб’єктам права інтелектуальної власності; внутрішні процеси забезпечення діяльності органів; типовий та прозорий алгоритм виконання кожного процесу; показники, за якими визначається правильність і якість кожного процесу; порядок та послідовності аналізу цих показників, а також допомагає розробити методи поліпшення кожного процесу.

Запроваджена система в установах, які реалізують державну політику сфері інтелектуальної власності, дозволить підвищити результативність, узгодження робіт, раціональне використання ресурсів, фокусування уваги на заявниках.

Упровадження СУЯ, як стверджує І.Ю. Вернигор, – це пошук рішень, які забезпечують командну роботу всіх підрозділів на всіх рівнях [3]. Це й упорядкування інформаційних потоків, і чіткий перерозподіл повноважень та відповідальності у всіх структурних підрозділах, і зміна свідомості працівників, їхніх поглядів на організацію та виконання своїх посадових обов’язків, на своє місце, з точки зору спільних цілей організації, формування нових відносин в органі та набуття нових навичок. У результаті організація не тільки скорочує витрати робочого часу через оптимізацію процесів, а й максимально враховує потреби населення, забезпечує прозорість прийняття управлінських рішень та покращує їх якість.

Певною мірою можна погодитись з думкою правознавця А. Чопенко, яка стверджує, що впровадження СУЯ в державних органах дасть завжди позитивний результат незалежно від нормативних й кадрових змін [4]. Це можливо за рахунок

того, що система має бути чутливою до змін і вчасно адаптуватися задля забезпеченості якості послуг. Для цього необхідно визначити всі етапи діяльності органів, детально описати та документально закріпити регламентацію участі кожного з посадових осіб органу в кожному процесі, визначити їх послідовність дій і порядок взаємодії та розробити стандарти усіх документів. При такій ситуації для органів державного управління, як зазначає науковець, стають корисними деякі бізнес-технології, застосування яких можливе завдяки визначенню публічного управління діяльністю з надання послуг.

Упорядкування взаємовідносин між владою та громадянами можливе після визначення і реалізації певних стандартів щодо надання послуг. Надалі, як свідчить міжнародний досвід, важливою передумовою для підвищення якості послуг органами державної влади стало впровадження ефективних систем управління, зокрема системи управління якістю. Нормативною базою для створення таких систем є міжнародні стандарти серії ISO 9000.

Стандарти серії ISO 9000 розроблено для сприяння організаціям, незалежно від їх типу та чисельності працівників, у впровадженні та забезпеченні функціонування ефективних систем управління якістю. На сьогодні в Україні діє національний стандарт ДСТУ ISO 9001:2009 "Система управління якістю. Вимоги", який є аутентичним перекладом ISO 9001:2008 [5]. Цей стандарт установлює вимоги до системи управління якістю, якщо організація, по-перше, потребує показати свою здатність постійно надавати продукцію, яка задовольняє вимоги замовника та застосовні законодавчі й регламентувальні вимоги та, по-друге, зорієнтована на підвищення задоволеності замовника через результативне застосування системи, зокрема процесів її постійного поліпшення та забезпечування відповідності вимогам замовника та застосовним законодавчим і регламентувальним вимогам.

Стандартом ДСТУ ISO 9001 передбачено, що запровадження СУЯ має бути стратегічним рішенням організації. Крім того, стандартом встановлені чинники, які впливають на розроблення та запровадження СУЯ, а саме: середовище організації, зміни в цьому середовищі, а також ризики, пов'язані з цим середовищем; зміна потреб організації; конкретні цілі організації; продукція, яку постачають; застосовувані процеси; розмір і структура організації [5].

У 2015 році планується вихід нової версії стандарту ISO 9001:2015. Робота над цим стандартом розпочалася ще у 2012 році. На території України планується прийняття цієї версії стандарту у 2016 році.

Основними відмінностями нової версії стандарту ISO 9001:2015 від версії 2008 року є вимоги щодо оцінки ризиків, а також підхід, який заснований на управлінні ризиками при проектуванні та розробці СУЯ. Для вдосконалення запровадження СУЯ в організації вимоги нового стандарту передбачають оцінку ризиків та можливостей на кожному етапі впровадження СУЯ, які можуть вплинути на СУЯ та результати роботи організації.

У 2012 році Укрпатент як єдиний в Україні заклад експертизи на об'єкти промислової власності отримав міжнародний сертифікат відповідності системи менеджменту якості вимогам міжнародного стандарту ISO 9001:2008 [6]. Отриманий сертифікат засвідчив рівень відповідності послуг, які надаються закладом міжнародним стандартам, та надав закладу статусів Міжнародного пошукового органу та Органу міжнародної попередньої експертизи.

Згідно з вимогами стандарту ISO 9001 СУЯ впроваджена й застосовується в Укрпатенті в таких сферах діяльності, як експертиза заявок на об'єкти інтелектуальної власності на відповідність умовам надання правової охорони та процесу забезпечення експертизи, забезпечення заходів з підготовки до державної реєстрації об'єктів інтелектуальної власності та офіційної публікації відомостей про них та експертиза і пошук за заявками на винаходи відповідно до Договору про патентну кооперацію (РСТ).

З метою підтвердження відповідності системи менеджменту якості вимогам стандарту ISO 9001:2008 у вересні 2015 році в Укрпатенті проведено ресертифікаційний аудит [6].

На нашу думку, отриманий Укрпатентом міжнародний сертифікат, який засвідчив впровадження СУЯ, є суттєвим фактором з покращання діяльності установи. Але, на жаль, таке свідоцтво має тільки один підрозділ у структурі органів державного управління інтелектуальною власністю.

Зі стрімким розвитком інформаційних технологій гостру проблематику на сьогодні має питання захисту інформації та інформаційної безпеки.

Забезпечення діяльності у сфері інтелектуальної власності органами державної влади безпосередньо пов'язане з формуванням інформаційної безпеки не тільки фінансово-комерційної інформації, а й патентно-інформаційних ресурсів. Певною мірою можна погодитися з тлумаченням поняття “інформація” науковців В. Ситніченка, Г. Кісельової та Є. Стоякіна [7]. На їх думку, інформація – це найважливіший стратегічний ресурс не лише будь-якої держави, але й будь-якого бізнесу чи особи.

Тенденції сьогодення свідчать, що сучасна економіка – це науково-технічна діяльність винахідників, раціоналізаторів, інтелектуальний потенціал інженерів. Тому для створення конкурентоспроможного продукту використовують патентну інформацію на всіх етапах життєвого циклу об'єктів науки та техніки. З її використанням здійснюється розробка технічних нововведень і їх патентування, визначаються перспективи комерціалізації створених об'єктів інтелектуальної власності, вирішуються питання просування на ринку нових об'єктів техніки і забезпечується їх патентна чистота тощо.

Патентна інформація – це інформація про заявлені та зареєстровані патентним відомством винаходи, корисні моделі, промислові зразки і товарні знаки. Окрім науково-технічних відомостей, патентна інформація містить відомості правового характеру: про правовий статус об'єктів і його зміни з часом, про винахідників, заявників і патентовласників, про передачу прав на об'єкти інтелектуальної власності тощо.

Задоволення потреб суспільства України в інформації стосовно об'єктів права інтелектуальної власності є одним із найважливіших напрямів діяльності Державної служби інтелектуальної власності. Державна служба та її структурні підрозділи забезпечують упорядкування патентних джерел та ресурсів України.

До основних джерел патентної інформації України відносять офіційний патентний бюлетень “Промислова власність”, патентні бази даних Укрпатенту та бібліотеку Українського інституту науково-технічної і економічної інформації.

В офіційних патентних бюлетнях “Промислова власність” містяться реферативні дані про винахід (корисну модель), які дають досить наближене уявлення про суть винаходу (корисної моделі). На відміну від патентних бюлетнів, патентні

бази даних винаходів (корисних моделей) містить повний текст опису винаходу з кресленням, який дає вичерпну інформацію про технічний рівень самого винаходу, аналіз відомих аналогів, мету його створення, обсяг правової охорони тощо.

Починаючи з 2007 року, Державна служба забезпечила безоплатний доступ до спеціалізованої бази даних “Винаходи (корисні моделі) в Україні”. У цій базі даних міститься інформація про бібліографічні дані, реферати, формули та описи до патентів. Окрім спеціалізованої бази даних “Винаходи (корисні моделі) в Україні”, Державною службою розроблено такі бази даних: “Зареєстровані в Україні знаки для товарів і послуг”, “Відомості про міжнародну реєстрацію знаків, які отримали правову охорону в Україні”, “Перспективні винаходи України”, інтерактивну базу даних “Промислові зразки, зареєстровані в Україні”, “Відомості про добре відомі знаки в Україні” тощо.

З метою допомоги суспільству у зменшенні негативного впливу від інформаційної безпеки міжнародні організації ISO (Міжнародна організація зі стандартизації) та IEC (Міжнародна електротехнічна комісія) розробили стандарти із СУІБ серії ISO/IEC 27000. На жаль, цей стандарт в Україні не прийнято як національний, тому його вимоги мають рекомендаційний характер.

Впроваджена СУІБ забезпечує стале функціонування підприємства, запобігання загрозам безпеки, захист його законних інтересів від протиправних посягань, недопущення розкрадання фінансових коштів, розголошення, втрати, витоку, перекручування та знищення службової інформації, забезпечення нормальної виробничої діяльності усіх підрозділів, крім того, підвищення якості надаваних послуг і гарантій безпеки майнових прав та інтересів клієнтів [8].

СУІБ на основі стандарту ISO 27000:2009 базується на принципах [8]:

- усвідомлення необхідності захисту інформації;
- оцінювання ризику, яке визначає застосування відповідних засобів управління для досягнення прийнятних рівнів ризику;
- визначення відповідальності за захист інформації;
- об’єднання зобов’язань стосовно управління та інтересів акціонерів;
- підвищення соціальних цінностей;
- забезпечення всебічного підходу до управління захистом інформації;
- акцент на безпеку, що є істотним елементом інформаційних мереж і систем;
- активне запобігання та виявлення порушень захисту інформації;
- постійне переоцінювання захисту інформації та внесення необхідних змін.

З огляду на річний технічний звіт з патентно-інформаційної діяльності Державної служби інтелектуальної власності за 2014 рік, у квітні 2014 року в Укрпатент було введено в дію систему менеджменту інформаційної безпеки, що відповідає вимогам міжнародного стандарту ISO/IEC 27001:2005, а у вересні було забезпечено приведення системи у відповідність до його нової редакції – ISO/IEC 27001:2013 [9].

Таким чином, впровадження систем управління якістю та інформаційною безпекою в органах державного управління інтелектуальною власністю приводить до покращання показників ефективності роботи та посилює взаємозв’язок між органами державної влади та суб’єктами права інтелектуальної власності. На нашу думку, головною перешкодою для впровадження систем управління в органах державного управління сфери інтелектуальної власності є відсутність національних

стандартів щодо інтегрованої системи управління інформаційною безпекою та прийняття Постанови Кабінетом Міністрів України від 22.06.2011 р. № 704, яка скоротила програму запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади [10; 11]. Для подолання цієї перешкоди варто гармонізувати нормативно-правову базу України у сфері технічного регулювання запровадження систем управління в органах державної влади відповідно до міжнародної та відновити норму щодо обов'язкового запровадження систем управління в органах державного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Питання Державної служби інтелектуальної власності України : Указ Президента України від 8 жовтня 2013 року № 549/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/16117.html>.
2. Про затвердження Положення про Державну службу інтелектуальної власності України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2014 № 658 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 97. – 31 с. – Ст. 2783.
3. Вернигор І.Ю. Упровадження системи управління якістю послуг в органах виконавчої влади України : проблеми та шляхи їх розв'язання / І.Ю. Вернигор // Державне управління : теорія та практика. – 2012. – № 2.
4. Чопенко А. Особливості впровадження в органах державної влади України систем управління якістю за вимогами міжнародного стандарту ISO 9001 / А.Чопенко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2010. – № 4 (7) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04\(7\)/index.html](http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04(7)/index.html).
5. Система управління якістю. Вимоги : ДСТУ ISO 9001:2009. – [Чинний від 2009.09.01]. – К. : Держстандарт України, 2009. – 34 с.
6. Український заклад експертизи на ОПВ отримав міжнародний сертифікат якості (29.11.2012). Аудит системи менеджменту якості в Укрпатенті проведено успішно! (24.09.2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uipv.org>.
7. Ситніченко В. Формування інформаційної безпеки на основі стандарту ISO/IEC 27001:2005 / В. Ситніченко, Г. Кісельова, Є. Стоякін // Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2010. – № 2. – С. 50–56.
8. ISO/IEC 27000:2009. Information technology – Security techniques – Information security management systems – Overview and vocabulary (Інформаційні технології. Методи безпеки. Системи управління інформаційною безпекою. Огляд і словник).
9. . Річний технічний звіт з патентно-інформаційної діяльності за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sips.gov.ua/i_upload/file/Pi_report_2014.pdf.
10. Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.06.2011 № 704 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 51. – 102 с. – Ст. 2036.
11. Про затвердження Програми запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 № 614 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 20. – Ст. 1435.